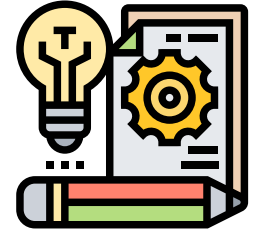

COMBINEER LEES- EN *Schrijf* ONDERWIJS

WAAROM?

Het in eigen woorden weergeven van (stukken) tekst dwingt leerlingen om goed te lezen en draagt daarmee bij aan diep tekstbegrip. De wetenschap biedt 3 theorieën om de relatie tussen lezen en schrijven beter te begrijpen.

FUNCTIONELE LEES- & SCHRIJFOPDRACHTEN

- Samenvattingstaken
- Synthesetaken
- Schrijven in reactie op een tekst
- Genredidactiek
- Werken aan metacognitieve vaardigheden
- Observerend leren

3 THEORIEËN

I Gedeelde kennis & processen

Lezen en schrijven doen deels een beroep op dezelfde kennis en cognitieve systemen en processen. In beide gevallen activeren ze de talige en inhoudelijke kennis en vervolgens de kennis van grammaticale structuren, tekststructuren en communicatieve doelen.

II Retorische relaties

Het doel van lezen én schrijven is communicatie. Door afwisselend de rol van lezer en schrijver op zich te nemen, doen leerlingen inzichten op over de manier waarop deze communicatie precies werkt.

III Lees- & schrijfrelaties

Lezen en schrijven zijn aparte vaardigheden die je gezamenlijk kunt inzetten om een specifiek probleem op te lossen of een taak uit te voeren. Lezen en schrijven zijn dus geen doel op zich, maar middelen die worden ingezet met een specifiek doel, zoals het maken van een werkstuk. Het lezen met een doel bevordert een diepere verwerking van de tekst. De schrijfopdracht stimuleert leerlingen bovendien om ideeën in eigen woorden weer te geven.

In het onderwijs worden lezen en schrijven vaak in aparte lessen aangeboden. Het zijn immers aparte vaardigheden die afzonderlijk instructie vereisen. Sommige taal-taken vragen echter om zowel lees- als schrijfvaardigheid, bijv. in groep 7/8 als leerlingen bij een schrijfo opdracht steeds vaker een werkstuk schrijven. Voordat leerlingen zo'n werkstuk kunnen schrijven, zullen ze eerst veel lezen om informatie over het onderwerp te verzamelen en te selecteren. Het in eigen woorden weergeven van deze informatie dwingt leerlingen om goed te lezen en draagt daarmee bij aan diep tekstbegrip. Met deze activiteiten worden lezen en schrijven dus geïntegreerd.

3 perspectieven De wetenschap biedt 3 invalshoeken (theorieën) om de relatie tussen lezen en schrijven beter te begrijpen.

I Gedeelde kennis en processen Volgens deze theorie doen lezen en schrijven deels een beroep op dezelfde kennis en cognitieve systemen en processen. Of leerlingen nu lezen of schrijven, in beide gevallen zullen ze hun talige en inhoudelijke kennis activeren en vervolgens de kennis van grammaticale structuren, tekststructuren en communicatieve doelen inzetten. Heel concreet gaat dit om 4 soorten kennis:

- **Algemene kennis** achtergrondkennis over allerlei onderwerpen en situaties.
- **Kennis over teksten** kennis over letters, woord- en zinsbouw, interpunctie, lay-out, tekststructuur, tekstdoelen, tekstfuncties en andere tekstkenmerken.
- **Metakennis over geschreven taal** kennis over de manier waarop lezers en schrijvers communiceren en waarop zij teksten (afhankelijk van hun doel en publiek) strategisch inzetten, maar ook kennis over het monitoren van het lees- of schrijfproces.
- **Procedurele kennis over de aanpak**, dus over de manier waarop je tijdens het lezen of schrijven doelgericht toegang krijgt tot informatie, doelen stelt, vragen stelt, voorspelt, samenvat, visualiseert en analyseert.

Investeren in een van deze soorten kennis (en de bijbehorende processen) zou positieve effecten hebben op zowel lezen als schrijven, zeker als er bij de instructie met beide een link wordt gelegd. Zo is kennis over tekstdoelen en -soorten nuttig om de hoofdgedachte van andermans teksten te achterhalen én om zelf doelgerichte teksten te schrijven. Het belang van 2 typen kennis (*de kennis over teksten en de metakennis over geschreven taal*) is verder uitgewerkt in een 2e theorie.

II Retorische relaties Deze theorie benadrukt de communicatieve functie van teksten: het doel van lezen én schrijven is communicatie. Door afwisselend de rol van lezer en schrijver op zich te nemen, doen leerlingen inzichten op over de manier waarop deze communicatie precies werkt. Dat kan bij zowel het lezen als het schrijven van teksten van meerwaarde zijn.

III Lees- en schrijfrelaties In het huidige leesonderwijs is lezen vaak een doel op zich, of een opstapje naar het schriftelijk beantwoorden van vragen over allerlei aspecten van de tekst. Deze combinatie van lezen en schrijven werkt vaak een oppervlakkige manier van lezen in de hand, zeker als leerlingen tijdens het beantwoorden van de vragen de tekst erbij mogen houden. Andere combinaties van lezen en schrijven kunnen leiden tot een meer diepgaande manier van teksten verwerken, een visie die terug te vinden is in de functionele theorie van lees- en schrijfrelaties. Deze theorie ziet lezen en schrijven als aparte vaardigheden die je gezamenlijk kunt inzetten om een specifiek probleem op te lossen of een taak uit te voeren. Een leerling die een werkstuk maakt, leest eerst verschillende teksten om informatie te verzamelen, maakt aantekeningen bij de teksten en schrijft vervolgens, op basis van verschillende bronnen, een eigen tekst. Bij het reviseren van deze tekst leest de leerling zijn eigen tekst terug. Bij alle functionele opdrachten zijn lezen en schrijven geen doel op zich, maar middelen die worden ingezet met een specifiek doel.

Waarom zijn zulke functionele combinaties, zoals het schrijven van een werkstuk, zo goed voor het tekstbegrip? Als leerlingen een tekst lezen en hier vervolgens over schrijven, denken ze ten eerste meer na over de ideeën in die tekst. Om zelf vervolgens een samenhangende tekst te schrijven, moeten

leerlingen daarnaast de ideeën uit de oorspronkelijke bron ordenen en met elkaar in verband brengen. Het lezen met een doel bevordert dus een diepere verwerking van de tekst. De schrijfopdracht stimuleert leerlingen bovendien om ideeën in eigen woorden weer te geven. Schrijven op basis van bronnen geeft leerlingen dus een middel in handen waarmee ze de belangrijkste ideeën in een tekst kunnen selecteren, verbinden, analyseren, personaliseren en bewerken. Al deze manieren van tekst verwerken zorgen ook voor een beter tekstbegrip.

Veranderende relaties tussen lezen & schrijven In de zoektocht naar geschikte manieren om lezen en schrijven te combineren, is het belangrijk om er rekening mee te houden dat deze activiteiten elkaar op verschillende momenten en manieren kunnen versterken. De relatie tussen lezen en schrijven verandert tijdens de schoolloopbaan, aangezien de lees- en schrijfvaardigheid van leerlingen volop in ontwikkeling zijn. Bij aanvankelijk lezen en schrijven spelen de technische aspecten een belangrijke rol: letters **decoderen** (*receptief*) of zelf leren schrijven (*productief*). Deze lagere-orde-processen vragen in de onderbouw van de basisschool veel aandacht van leerlingen. Maar lezen en schrijven kunnen elkaar wel degelijk in deze fase versterken: Uit onderzoek is gebleken dat het leren schrijven van blokletters de technische leesvaardigheid vergroot. Als leerlingen ouder worden en de cognitieve ontwikkeling voortschrijdt, worden deze lagere-orde-processen steeds meer geautomatiseerd. Daardoor komt er geheugencapaciteit vrij en verschuift de aandacht naar tekstbegrip en tekstproductie. In dit hoofdstuk richten we ons vooral op de relatie tussen lezen en schrijven vanaf groep 5, waarbij BL en dus het omgaan met grotere tekstdelen of complete teksten steeds meer centraal komt te staan.

Aandachtspunten voor de praktijk

De context Als je lees- en schrijfopdrachten wilt combineren, kun je dat doen door activerende schrijfopdrachten toe te voegen aan de BL-lessen. Dit vraagt geen grote aanpassingen in het lesprogramma. Je bereikt ermee dat leerlingen intensiever aan de slag gaan met de teksten en dat hun schrijftijd wordt

uitgebreid. Het is daarbij aan te raden om taaltaken zoveel mogelijk in te bedden in betekenisvolle leertaken. De taak is dan niet alleen gericht op het vergroten van de taalvaardigheid, maar dient ook een functioneel doel, zoals het opdoen van nieuwe kennis, het verzamelen van informatie over een onderwerp of het schriftelijk presenteren van opgedane kennis en ervaringen. 2 benaderingen die veel kansen bieden voor functionele lees- en schrijfopdracht-en zijn thematisch onderwijs en taalgericht vakonderwijs.

I Thematisch onderwijs Hierbij vormen de inhoudelijke concepten die bij het gekozen thema horen het uitgangspunt voor de leeractiviteiten. Je kunt thematisch onderwijs toepassen binnen taalonderwijs, maar als je vanuit een thema werkt, kunnen ook meerdere vakken gecombineerd aan bod komen. Door verschillende teksten en tekstsoorten over een thema te lezen en ook zelf teksten te schrijven, vergroten de leerlingen enerzijds hun kennis, en werken ze ook aan lees- en schrijfvaardigheid.

II Taalgericht vakonderwijs Taken worden gekoppeld aan het leren binnen zaakvakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde of natuur & techniek. Met name naar de integratie van lees- en schrijfonderwijs in natuur & techniek is veel onderzoek gedaan en deze combinatie is effectief gebleken. Doordat leerlingen zich binnen dit vakgebied vaak bezighouden met onderzoeksactiviteiten, ontstaan veel mogelijkheden voor functionele lees- en schrijfopdrachten.

functionele lees- & schrijfopdrachten

Samenvattingstaken Samenvatten is vooral voor jongere leerlingen een moeilijke taak. Het vereist diep tekstbegrip, omdat leerlingen onderscheid moeten kunnen maken tussen hoofd- en bijzaken. Het is dan ook aan te bevelen om samenvatten stapsgewijs aan te leren. In het boek staat op blz. 74 een **concrete uitwerking** hiervan. Bij het proces om te komen tot een samenvatting kun je steeds eerst de werkwijze voordoen en dan gezamenlijk inoefenen, om leerlingen vervolgens zelfstandig te laten werken. Het is raadzaam om leerlingen

eerst korte teksten of delen van teksten te laten samenvatten. Naarmate zij hier vaardiger in worden, kun je langere en complexere teksten gaan gebruiken. Bovendien kan het motiverend werken wanneer de samenvattingstaak geen opzichzelfstaande opdracht is, maar een functioneel doel dient, bijvoorbeeld als hulpmiddel bij het leren voor een toets of als voorbereiding bij het schrijven van een werkstuk.

Synthesetaken Bij een syntheseset taak leest een leerling verschillende authentieke bronnen over hetzelfde onderwerp en verwerkt deze informatie in een eigen geschreven tekst. Synthesetaken leiden tot beter tekstbegrip. Het is bij synthesetaken belangrijk om leerlingen stapsgewijs strategieën aan te leren voor het beoordelen, selecteren, groeperen en contrasteren van informatie uit de gelezen teksten, en voor het ordenen en verwerken van informatie in een nieuwe tekst. Elke stap wordt eerst gemodelleerd en gezamenlijk inge oefend voordat leerlingen zelfstandig aan het werk gaan. Hier kan al in de middenbouw van het basisonderwijs mee begonnen worden. Begin met 2 korte teksten of 2 alinea's of paragrafen. Naarmate leerlingen meer ervaring hebben opgedaan, kunnen het aantal teksten, de lengte van de teksten en de complexiteit van de schrijftaak worden uitgebreid. De taak wordt ook moeilijker als er grotere verschillen zijn in de inhoud van de teksten. Het is bijvoorbeeld makkelijker om 2 teksten te vergelijken waarin hetzelfde standpunt wordt verwoord dan wanneer de teksten elkaar tegenspreken. Verder is het belangrijk dat de schrijftaak niet leidt tot het louter kopiëren van ideeën uit de gelezen tekst, maar leerlingen uitdaagt om de inhoud uit de teksten echt te integreren en om voort te borduren op de inhoud van de gelezen teksten. Het inzetten van graphic organizers, zoals een venndiagram of een mindmap (zie **Hoofdstuk 3**), kan op alle niveaus helpen om de informatie te ordenen; op basis van het schema dat zo ontstaat, kunnen leerlingen de nieuwe tekst schrijven.

Schrijven in reactie op een tekst Bij het schrijven n.a.v. een gelezen tekst voeren leerlingen een schrijftaak uit waarbij ze een persoonlijke reactie op of interpretatie van een tekst schrijven, of een vervolg op een tekst schrijven. Dit kan

na het lezen van zowel verhalende als informatieve teksten worden toegepast. Een beproefde manier bij het lezen van verhalende teksten is bijv. het bijhouden van een leeslogboek waarin leerlingen hun reflectie op een gelezen boek of boekdeel schriftelijk weergeven. Ook informatieve teksten lenen zich goed voor schrijftaken waarbij leerlingen reageren op de tekst. Dat kan bijv. door de inhoud van een tekst te vergelijken met een voor leerlingen bekende situatie. Na het lezen van een geschiedenis tekst over het leven van arbeiderskinderen in de tijd van de industriële revolutie kunnen ze bijv. een tekst schrijven waarin ze het leven van deze kinderen vergelijken met hun eigen leven. Naarmate leerlingen ouder worden, kunnen deze schrijftaken ook steeds meer een argumentatief karakter krijgen. Een gevorderde schrijfo opdracht zou het schrijven van een reactie op een opiniërend krantenartikel kunnen zijn.

Genredidactiek Voor zowel lezen als schrijven is het essentieel om kennis te hebben van verschillende tekstsoorten, hun opbouw, stijl en structuur. Dit uitgangspunt staat centraal in genredidactiek. Met 'genre' bedoelen we *'een verzameling teksten van eenzelfde soort, met hetzelfde doel en die gekenmerkt wordt door een overeenkomstige structuur, stijl en (soms) grafische vormgeving'*. Genredidactiek biedt kansen om lees- en schrijfonderwijs met elkaar te verbinden. Je start dan met het lezen en bespreken van een aantal voorbeeldteksten, bijv. instructie teksten, zoals handleidingen. A.d.h.v. deze voorbeeldteksten bespreek je de belangrijkste kenmerken van het genre. Voor een handleiding is het bijv. van belang dat de stappen chronologisch geordend zijn en in de goede volgorde staan en dat de handelingen duidelijk weergegeven worden. Door het vergelijken van verschillende handleidingen kom je samen met je leerlingen tot inzichten over criteria voor een goede handleiding. Vervolgens gaan leerlingen zelf een tekst schrijven, in dit geval een handleiding.

Werken aan metacognitieve vaardigheden Tijdens lezen en schrijven voeren leerlingen vaak vergelijkbare cognitieve processen uit. Ze activeren bijv. hun voorkennis, stellen vragen, stellen doelen, analyseren, vatten samen en visualiseren de tekst. Ook vragen lezen en schrijven beide om metacognitieve

vaardigheden zoals het monitoren van het lees- of schrijfproces of het oplossen van problemen. Door deze strategieën expliciet te benoemen wanneer ze worden ingezet en aandacht te besteden aan de wijze waarop ze in het lees- en in het schrijfproces een rol spelen, geef je leerlingen inzicht in de gereedschapskist waar zowel lezers als schrijvers uit kunnen putten. Het monitoren van het proces is bijv. een vaardigheid die bij zowel lees- als schrijftaken belangrijk is. Door middel van *modeling* kun je leerlingen inzicht geven in de manier waarop dit soort processen verlopen. Laat daarbij niet alleen het goede voorbeeld zien, maar maak bewust fouten en demonstreer hoe je die herstelt. Ook door met je leerlingen te bespreken hoe een lees- of schrijftaak ging, welke moeilijkheden leerlingen tegenkwamen en wat ze hebben gedaan om die op te lossen, krijgen leerlingen beter inzicht in hun eigen lees- en/of schrijfproces en de vaardigheden die ze daarbij inzetten.

Observerend leren Niet alleen het zelf lezen of schrijven van teksten kan bijdragen aan tekstbegrip, maar ook het observeren van een lezer heeft daar een positief effect op. Dit kun je doen door leerlingen een tekst te laten schrijven en vervolgens een medeleerling deze tekst hardop voor te laten lezen en te laten verwoorden wat deze denkt. Het is belangrijk om de lezer daarbij wel een gerichte vraag mee te geven. Bij het lezen van een argumentatieve tekst kan de opdracht van de lezer bijv. zijn: bepaal of dit een argumentatieve tekst is en licht dit toe met voorbeelden uit de tekst. Op die manier richt je de aandacht op een specifiek tekstkenmerk dat relevant is voor de tekstsoort die centraal staat. Het observeren van de lezer helpt de schrijver om zijn tekst te reviseren, maar uit onderzoek blijkt dat hier ook transfer plaatsvindt naar leesvaardigheid.

Leestips:

- **Artikel** 'Van lezen ga je beter schrijven' uit het boek 'Leer ze lezen'
- Het **taaldomein** schrijven